



UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Volgen van zorgleerlingen binnen het speciaal onderwijs en het speciaal basisonderwijs

Roeleveld, J.; Ledoux, G.; Oud, W.; Peetsma, T.

Publication date

2009

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Roeleveld, J., Ledoux, G., Oud, W., & Peetsma, T. (2009). *Volgen van zorgleerlingen binnen het speciaal onderwijs en het speciaal basisonderwijs*. (SCO-rapport; No. 827). SCO-Kohnstamm Instituut. <http://www.sco-kohnstamminstituut.uva.nl/pdf/sco827.pdf>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Volgen van zorgleerlingen binnen het speciaal
onderwijs en het speciaal basisonderwijs
Verkennde studie in het kader van de
evaluatie Passend Onderwijs

Jaap Roeleveld
Guuske Ledoux
Wil Oud
Thea Peetsma

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Roeleveld, J., Ledoux, G., Oud, W.C.M., Peetsma, T.T.D.

Volgen van zorgleerlingen binnen het speciaal onderwijs en het speciaal basisonderwijs.

Verkennde studie in het kader van de evaluatie Passend Onderwijs. Jaap Roeleveld, Guuske Ledoux, Wil Oud en Thea Peetsma.

Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut van de Faculteit der Maatschappij- en Gedragswetenschappen, Universiteit van Amsterdam (SCO-rapport nr. 827, projectnummer 40363).

ISBN 978-90-6813-885-6

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

Uitgave en verspreiding:

SCO-Kohnstamm Instituut

Nieuwe Prinsengracht 130, Postbus 94208, 1090 GE Amsterdam

Tel.: 020-525 1201

www.sco-kohnstammstituut.uva.nl

© Copyright SCO-Kohnstamm Instituut, 2009

Inhoudsopgave

1	Inleiding en vraagstelling	1
1.1	Monitoren van Passend Onderwijs	1
1.2	Vraagstellingen	3
2	Draagvlak en stand van zaken	5
2.1	Inleiding	5
2.2	Eerder cohortonderzoek in speciaal basisonderwijs; ervaringen vanuit PRIMA	6
2.3	Speciaal basisonderwijs	9
2.4	Cluster 1	11
2.5	Cluster 2	12
2.6	Cluster 3	14
2.7	Cluster 4	15
2.8	Conclusies	16
3	Schets van de opzet van cohortonderzoek in het speciaal (basis)onderwijs	21
3.1	Doelgroep	21
3.2	Instrumenten	22
3.3	Steekproef	24
3.4	Werving scholen en verwerven draagvlak	26
3.5	Uitvoering	26
3.6	Volgen van ontwikkelingen door de tijd	27
3.7	Een pilot 'Cool-speciaal'	28
	Lijst van geraadpleegde personen	31
	Literatuur	33
	Recent uitgegeven SCO rapporten	35

1 Inleiding en vraagstelling

1.1 Monitoren van Passend Onderwijs

Passend onderwijs is de term voor nieuw beleid op het gebied van onderwijs aan zorgleerlingen. In dat nieuwe beleid zijn schoolbesturen er verantwoordelijk voor dat alle leerlingen een passend onderwijsaanbod krijgen, binnen of buiten het reguliere onderwijs.

De uiteindelijke effecten van Passend Onderwijs moeten onder andere blijken uit een vermindering van het percentage leerlingen dat fulltime in aparte voorzieningen voor speciaal onderwijs verblijft, verbetering van de leerprestaties van ‘zwakke’ leerlingen, verbetering van het schoolwelbevinden van ‘zorgleerlingen’, verbetering van de zogenaamde eindkwalificaties van zorgleerlingen en een verbetering van de positie van zorgleerlingen op de arbeidsmarkt¹.

Via het monitoren van de cognitieve en niet-cognitieve vaardigheden en schoolloopbanen van zorgleerlingen kan worden vastgesteld of die effecten ook daadwerkelijk worden bereikt. Daarvoor moeten de volgende gegevens beschikbaar zijn:

- 1 aantal en typen zorgleerlingen in basisonderwijs, speciaal basisonderwijs, (voortgezet) speciaal onderwijs en voortgezet onderwijs
- 2 per zorgleerling: prestatiegegevens
- 3 per zorgleerling: schoolloopbaangegevens
- 4 per zorgleerling: gegevens over schoolwelbevinden

¹ Zie hiervoor het werkplan van de Evaluatie- en adviescommissie passend onderwijs 2008-2012. ECPO, oktober 2008.

Volgen van zorgleerlingen binnen het speciaal onderwijs en het speciaal basisonderwijs

Voor het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs kunnen deze gegevens grotendeels verkregen worden via de data van het landelijke cohortonderzoek COOL⁵⁻¹⁸. Voor het basisonderwijs heeft daarvoor in voorjaar 2009 een aanvullende dataverzameling plaats, waarin extra informatie wordt verkregen over de zorgleerlingen, die in schooljaar 2008/2009 aan COOL deelnamen.

Voor het speciaal basisonderwijs, het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs beschikken we echter niet over deze gegevens, omdat deze schoolsoorten niet in het landelijke cohortonderzoek voorkomen. In het verleden was dit voor het speciaal basisonderwijs wel het geval. De voorloper van COOL⁵⁻¹⁸, het PRIMA cohortonderzoek, kende gedurende een aantal metingen (periode 1995 – 2003, PRIMA 1 t/m 5) een substeekproef van scholen voor speciaal basisonderwijs (SBO). Na PRIMA-5 is echter besloten om deze scholen niet meer te benaderen, omdat de deelnamebereidheid te ver daalde en de uitvoering van het onderzoek in het SBO allerlei complicaties met zich meebracht (zie Roeleveld & Van der Meijden, 2004). Die complicaties waren bijvoorbeeld de keuze van de toetsen, de definiëring van leeftijdsgroepen, de vergelijking van SBO-scholen met scholen voor regulier basisonderwijs en de ontoereikende administratie van achtergrondgegevens van leerlingen in het SBO. Ook het feit dat in het SBO veel minder gebruik wordt gemaakt van het Cito Leerlingvolgsysteem (PRIMA en ook COOL⁵⁻¹⁸ maakten/maken gebruik van toetsen uit het Cito-LVS) speelde daarbij een rol. In PRIMA waren weliswaar voor al deze complicaties oplossingen gevonden, maar dit vergde erg veel aanpassingen in de werkwijze en dit leidde binnen het projectbudget tot een te groot beslag op de financiële middelen. Naast de deelnamebereidheid van de scholen was dit een belangrijke reden om na PRIMA-5 te stoppen met dataverzameling in het SBO.

Voor de evaluatie van Passend Onderwijs is het echter toch weer gewenst om over data te kunnen beschikken van kinderen die in het speciaal basisonderwijs en in het speciaal onderwijs zitten (het speciaal onderwijs maakte nooit deel uit van enig cohortonderzoek). Het is immers niet voldoende om voor de vraag hoe zorgleerlingen zich in het onderwijs ontwikkelen alleen te kijken naar zorgleerlingen in het reguliere

onderwijs. Daarom is voorgesteld, in het evaluatieplan van de Evaluatie- en Adviescommissie Passend Onderwijs (ECPO) en in een overleg tussen de ECPO en beleidsmedewerkers van OCW, om een verkennende studie te doen naar de mogelijkheid om ook in SBO, SO en VSO data te verzamelen over zorgleerlingen (in deze schoolsoorten is dat de hele populatie).

Eind 2008 kreeg het SCO-Kohnstamm Instituut de opdracht van het Ministerie van OCW om zo'n verkennende studie uit te voeren. Dit rapport vormt het verslag van de studie.

1.2 Vraagstellingen

De studie is gericht op beantwoording van de volgende vragen:

1. Wat is op dit moment in SBO, SO en VSO het draagvlak voor dataverzameling bij leerlingen zoals gebruikelijk in het cohortonderzoek?
2. Wat is op dit moment de stand van zaken in SBO, SO en VSO wat betreft gebruik van toetsen, leerlingvolgsystemen en procedures om ontwikkeling van leerlingen (cognitief en niet-cognitief) in beeld te brengen?
3. Is het haalbaar om voor SBO, SO en VSO data op leerlingniveau te verzamelen die vergelijkbaar zijn met de data die in COOL⁵⁻¹⁸ voor zorgleerlingen beschikbaar zijn/komen? Zo ja, welke keuzes moeten gemaakt worden ten aanzien van instrumenten, leeftijdsgroepen en omvang van de steekproef?

Om deze vragen te beantwoorden zijn gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van Cito, de Inspectie, de WEC-raad en het SBO-werkverband. Ook zijn enkele gesprekken gevoerd met scholen voor speciaal basisonderwijs en voor (voortgezet) speciaal onderwijs. Daarmee probeerden we een beeld te verkrijgen rondom draagvlak en stand van zaken (vragen 1 en 2), zonder dat er een volledig representatief onderzoek moest worden gedaan.

Volgen van zorgleerlingen binnen het speciaal onderwijs en het speciaal basisonderwijs

Naast deze gesprekken is gebruik gemaakt van de schriftelijke rapportage van Cito over de oriëntatiefase LOVS in het speciaal (basis)onderwijs (Visser, 2008) en van de ervaringen die tot 2002 zijn opgedaan binnen het SCO-Kohnstamm Instituut met de uitvoering van PRIMA in het speciaal basisonderwijs. Omdat het rapport van het Cito zeer veel informatie bevat over actueel toetsgebruik en toetsmogelijkheden in SBO en (V)SO voegen we dit rapport, met toestemming van de auteur, als achtergrondinformatie bij het voorliggende rapport.

Tot slot zijn bij Cfi recente cijfers over aantallen leerlingen én scholen opgevraagd, om na te kunnen gaan hoe een steekproef voor met COOL vergelijkbaar onderzoek in SBO en (V)SO er uit zou moeten gaan zien.

In het volgende hoofdstuk geven we een samenvatting van de verzamelde informatie met betrekking tot de eerste twee vragen en trekken we conclusies met betrekking tot de haalbaarheid van met COOL vergelijkbaar onderzoek in SBO, SO en VSO. In hoofdstuk drie schetsen we hoe zulk onderzoek er uit zou kunnen zien.

2 Draagvlak en stand van zaken

2.1 Inleiding

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden zijn er, zoals gezegd, een aantal gesprekken gevoerd met ter zake kundigen. Dit waren de volgende personen:

Mevr. Visser (Cito)
Dhr. Van de Pol (Onderwijsinspectie)
Dhr. Kuijs (WEC-raad)
Mevr. Pieters (SBO werkverband)
Dhr. Hamelink (SBO Arcadia)
Mevr. Wijngaarden (SBO Beatrix De Burcht)
Mevr. Poortman (Linie College, cluster 3)
Mevr. Hiensch (De Kring, cluster 2)
Mevr. Van Vierken (Altra College, cluster 4)

Uit de gesprekken kunnen we weliswaar geen representatief beeld van het totale speciaal basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs bieden, maar we kunnen wel een schets geven van de mogelijkheden en beperkingen die we tegen zullen komen bij de opzet van een cohortonderzoek in deze sectoren van het onderwijs.

In alle gesprekken hebben we gevraagd naar het gebruik van (gestandaardiseerde) toetsen, de manier waarop die in de verschillende onderwijstypen worden ingezet, hoe er aangekeken wordt tegen het werken met het begrip ‘ontwikkelingsperspectief’ dat door Cito is geïntroduceerd en hoe er gedacht wordt over de mogelijkheid van cohortonderzoek en welk draagvlak daar voor bestaat.

In dit hoofdstuk vatten we de verkregen informatie beknopt samen. We doen dat per onderwijstype (SBO, gevolgd door de vier clusters van het (V)SO). Daaraan vooraf-

gaand beschrijven we eerst de eerdere ervaringen met cohortonderzoek in het speciaal basisonderwijs. We eindigen het hoofdstuk met een aantal conclusies.

2.2 Eerder cohortonderzoek in speciaal basisonderwijs: ervaringen vanuit PRIMA

In het verleden hebben scholen voor speciaal basisonderwijs (voorheen LOM en MLK; inclusief de kleine groep kinderen in IOBK-klassen) deelgenomen aan het PRIMA-cohortonderzoek. Hoewel het de bedoeling was dat de opzet van PRIMA in het speciaal basisonderwijs (SBO) zoveel mogelijk hetzelfde was als in het regulier basisonderwijs, bleek er een aantal problemen op te treden.

Allereerst betreft dat de indeling van leerlingen in groepen die aan het onderzoek deelnamen. In het basisonderwijs is het doorgaans direct duidelijk welke leerlingen in de groepen 2, 4, 6 en 8 zitten (de groepen waarin de PRIMA-instrumenten werden afgenomen). Maar in het SBO is dat veel minder duidelijk. Daar worden leerlingen vaak gegroepeerd naar niveau, naar specifieke zorgbehoefte, op pedagogische gronden, enz. In de laatste meting van PRIMA in het SBO (PRIMA-5, schooljaar 2002/2003) zijn de leerlingen daarom nog uitsluitend naar leeftijd ingedeeld. In verband met de vergelijking met het regulier basisonderwijs werd daarbij als principe gehanteerd: leeftijdsrange van groep 2, 4, 6, 8 regulier basisonderwijs plus één jaar. Dit omdat de meeste kinderen in het SBO een jaar vertraging oplopen in het traject voorafgaande aan plaatsing in het SBO.

Een tweede verschil met PRIMA in het reguliere basisonderwijs betreft het niveau van de af te nemen toetsen. In het basisonderwijs waren dat toetsen die speciaal voor de betreffende groep gemaakt waren (uit Cito-lvs of specifieke PRIMA-toetsen), maar deze bleken voor een deel te moeilijk voor de overeenkomstige (leeftijds-)groep in het SBO. Naar aanleiding van vooronderzoek voor de start van PRIMA (Driessen e.a., 1994) was al besloten dat in de oudste groepen van het SBO toetsen van groep 6 zouden worden afgenomen. Later zijn daar nog meer aanpassingen in geweest. Bij de

laatste metingen in het SBO kon de leerkracht zelf beslissen dat bepaalde leerlingen toetsen van een lager niveau zouden maken dan die voor de betreffende leeftijdsgroep. Voor de rekentoetsen in leeftijdsgroep 8 geldt bijvoorbeeld dat in de laatste PRIMA-meting in het SBO 84% zoals bedoeld de toets van groep 6 heeft gemaakt, maar dat 16% een toets van een lagere groep deed (Roeleveld & Van der Meijden, 2004). Deze aanpassing was mogelijk omdat de in PRIMA gebruikte toetsen allemaal op één vaardigheidsschaal (voor Taal, Rekenen, Begrijpend Lezen) kunnen worden uitgedrukt. De scores van leerlingen die toetsen van verschillende niveaus maken kunnen worden omgezet naar scores op deze ene schaal. Met deze aanpassing konden we tegemoet komen aan de bezwaren die sommige SBO-leerkrachten hadden tegen de PRIMA-toetsen, omdat ze die te moeilijk vonden voor hun leerlingen. Wel hadden we als onderzoekers de indruk dat SBO-leerkrachten soms wel erg voorzichtig waren met het voorleggen van toetsen aan leerlingen, en dat deze procedure dus het gevaar heeft dat (sommige) leerkrachten de mogelijkheden van leerlingen te laag inschatten en ze daarom een te eenvoudige toets laten doen.

In aansluiting hierop werd door leerkrachten in het SBO nogal eens gemeld, dat leerlingen sterk verschilden in hun taal- en rekenontwikkeling. Ook hiermee konden we rekening houden: in de procedures van PRIMA was opgenomen dat dezelfde leerling bijvoorbeeld voor taal de bedoelde toets van de betreffende leeftijdsgroep kon doen en voor rekenen een toets van een lagere groep; of andersom.

In het PRIMA-cohortonderzoek is in de loop der tijd steeds meer overgegaan tot gebruikmaking van toetsen uit het Cito-lvs. Belangrijke reden hiervoor was dat deze toetsen op de reguliere basisscholen vaak al gebruikt werden en dat afname van een (extra) zelfde soort toets voor het PRIMA-onderzoek bij veel scholen op bezwaren stuitte. Het gebruik van (landelijk) genormeerde toetsen uit het Cito-lvs was echter in het SBO veel minder wijd verbreid. Daar werd meer uitgegaan van methodeafhankelijke en diagnostische toetsen om de ontwikkeling van individuele leerlingen te kunnen volgen. Dit maakte het in het SBO moeilijker om scholen te bewegen aan PRIMA mee te doen (het betekende voor hen vaker extra toetsafnames).

Volgen van zorgleerlingen binnen het speciaal onderwijs en het speciaal basisonderwijs

In samenhang daarmee bestond er binnen scholen voor SBO ook weerstand tegen het gebruik van deze toetsen voor vergelijking van het SBO met het regulier basisonderwijs. Die vergelijking werd door veel scholen als weinig informatief of zelfs principieel onjuist gezien. Tegen vergelijking van de eigen school met landelijke cijfers over het gehele SBO was beduidend minder weerstand.

Een laatste punt van verschil met het regulier basisonderwijs was dat in het SBO de leerlingenadministraties en registraties van leervorderingen van leerlingen minder systematisch (en minder vaak in digitale vorm) beschikbaar waren. Voor de leerlingenadministraties gold bijvoorbeeld dat de opleiding van de ouders (een essentieel gegeven voor PRIMA) vaak niet genoteerd was. Anders dan in het regulier basisonderwijs (waar het gegeven nodig is voor aanspraken op formatie vanwege de gewichtenregeling) hebben SBO-scholen dit gegeven niet nodig voor hun formatieberekening en wordt het daarom niet verzameld.

Onder meer door de hierboven geschetste verschillen met het regulier basisonderwijs werd gedurende de loop van PRIMA de bereidheid van SBO-scholen om mee te werken aan dit aan het regulier basisonderwijs gekoppelde onderzoek minder. Daarbij speelde ook mee dat door de afwijkende groepsindeling in het SBO de scholen vaker voor het onderzoek specifieke maatregelen moesten nemen voor de afname van de onderzoeksinstrumenten bij de leerlingen (bijvoorbeeld leerlingen uit verschillende groepen bij elkaar zetten). Het onderzoek was voor hen dus organisatorisch ingewikkelder.

Een andere belangrijke reden voor de afnemende deelnamebereidheid was dat er eind vorige eeuw sprake was van een ware fusiegolf, waarbij scholen voor LOM en MLK samen gingen in scholen voor speciaal basisonderwijs. De bijbehorende problemen waren vaak aanleiding om niet langer te participeren in het PRIMA-onderzoek. Bovendien maakten de scholen vaak melding van een verdichting van de problematiek op hun scholen: een leerlingenpopulatie waarin, vergeleken met het verleden, steeds meer leerlingen met ernstiger problemen kwamen. Daardoor voelden ze zich zwaarder belast en werd het onderzoek ervaren als 'te veel'.

Het voorgaande heeft betrekking op ervaringen in de periode tussen 1994 en 2002. Sindsdien zijn er in het SBO nieuwe ontwikkelingen geweest. De fusieproblemen zijn grotendeels achter de rug en er is in de sector meer aandacht gekomen voor en discussie ontstaan over de kwaliteit van het onderwijs, met name door kritische rapporten van de Inspectie hierover. Dat maakt dat opnieuw moet worden nagedacht over het draagvlak in het SBO voor eventueel cohortonderzoek. Op de volgende pagina's vatten we samen wat we daarover weten uit de voor deze studie verzamelde informatie. Dat doen we ook voor de verschillende clusters uit het (V)SO.

2.3 Speciaal basisonderwijs

Omschrijving speciaal basisonderwijs

In deze onderwijsvorm zitten leerlingen die moeilijk lerend zijn (de oude MLK) en leerlingen met leer- en gedragsproblemen (de oude LOM).

Het gaat om ongeveer 350 scholen met ongeveer 45.000 leerlingen.

De leerlingen binnen het speciaal basisonderwijs zijn in principe 'toetsbaar'; d.w.z. dat er qua intelligentie en/of handicap geen problemen zijn om een toets van een voor hen geschikt niveau af te nemen.

Toetsgebruik

Tijdens de periode van het PRIMA-cohortonderzoek werd er in het SBO slechts in beperkte mate gebruik gemaakt van toetsen uit het Cito-lovs. Vaak gebruikte men eerder methode-afhankelijke en diagnostische toetsen. Wel was er sprake van grote verschillen tussen de scholen: sommige scholen hadden een groot deel van het Cito-lovs geïmplementeerd, andere niets.

Tegenwoordig wordt er volgens onze informanten duidelijk meer gebruik gemaakt van gestandaardiseerde en landelijk genormeerde toetsen. De druk van buitenaf (Ministerie, Inspectie, bestuur) om zulke toetsen te gaan gebruiken wordt vaak genoemd als een van de oorzaken daarvoor.

Volgen van zorgleerlingen binnen het speciaal onderwijs en het speciaal basisonderwijs

Cito is bezig met het ontwikkelen van aangepaste toetsen voor het SBO. De belangrijkste aanpassing ligt in het feit dat er meer ‘tussentoetsen’ beschikbaar komen, waarmee het mogelijk is kleinere leerstappen van leerlingen te volgen. Het gaat om de domeinen rekenen, begrijpend lezen, spelling, ontwikkelingsdomeinen voor kleuters en sociaal-emotionele vaardigheden. Er zijn inmiddels aangepaste toetsen klaar die binnenkort worden beproefd in een aantal pilots. Als dit naar bevrediging verloopt, zullen deze tussentoetsen in 2010 beschikbaar zijn voor verder gebruik. Volgens het Cito (Visser, 2008) bestaat er in het SBO grote belangstelling voor deze toetsen. Dit geeft aan dat men interesse heeft in het (meer) gaan gebruiken van gestandaardiseerde toetsen, als maar wordt voldaan aan de verwachting dat het gaat om toetsen die voor SBO geschikt zijn.

De tussentoetsen betreffen de leeftijdsgroep tot en met het niveau van groep 5 in het reguliere basisonderwijs. Leerlingen die hoger komen dan dit niveau, zijn volgens het Cito verder toetsbaar met de gewone Cito-lvs toetsen.

In COOL⁵⁻¹⁸ wordt voor het basisonderwijs zoveel als mogelijk is gebruik gemaakt van toetsgegevens die de scholen zelf al verzamelen. Via een data-exportprocedure worden deze gegevens bij de scholen opgevraagd, dit vergt van de scholen nauwelijks inspanning. Naarmate ook in het SBO meer scholen gaan werken met het Cito-lvs (al dan niet met de nieuw ontwikkelde toetsen) en het bijbehorende computerprogramma van het Cito, kan deze procedure ook daar worden toegepast. Bij scholen waar dat (nog) niet kan, zal gebruik gemaakt moeten worden van de alternatieve procedures die daarvoor in COOL⁵⁻¹⁸ ook ontwikkeld zijn: via formulieren en/of invullen van gegevens via internet.

De verwachting op basis van de gevoerde gesprekken is dus dat vergeleken met een kleine tien jaar geleden de SBO-scholen een stuk verder zijn met het gebruik van landelijk genormeerde toetsen uit het Cito-lvs. Dat is een belangrijk gegeven voor cohortonderzoek, waarin zoals aangegeven zoveel mogelijk gebruik gemaakt wordt van toetsgegevens, die de school zelf al heeft verzameld.

Draagvlak

Uit onze interviews komt het beeld naar voren dat er een zekere huiver is voor een nieuwe vorm van cohortonderzoek in het SBO. Daarbij wordt vooral gesteld dat toetsen, zoals die in het regulier basisonderwijs gebruikt worden, niet geschikt zijn voor het SBO. Er is een duidelijke behoefte aan een meer toegesneden toetsing (zie ook de belangstelling voor pilots van Cito). In het veld leeft de verwachting dat deze ontwikkeling van geschikte toetsen voor SBO niet op korte termijn afgerond zal zijn. (Volgens het Cito is dat echter wel op afzienbare termijn het geval; zie boven).

Tegelijk wordt ook de vrees uitgesproken dat Cito (als commerciële instelling) eigenlijk te machtig wordt op het gebied van toetsing.

Ook wordt gesteld dat besturen van scholen misschien wel aan cohortonderzoek willen meewerken, maar dat ook de teamleden op de scholen zelf er van overtuigd moeten worden dat er in zo'n onderzoek recht wordt gedaan aan de leerlingen. Verder zou extra administratieve belasting van scholen en leerkrachten vermeden moeten worden.

Een andere reserve die men heeft gaat over de vraag naar de zinvolheid van het onderzoek. De perceptie daarbij is dat cohortonderzoek er vooral op gericht is de leeropbrengsten op schoolniveau vast te stellen. Er is twijfel over de zinvolheid van kijken naar die opbrengsten met leerlingen met zoveel verschillende problematieken (ook vanuit de thuissituatie), die ook nog eens vaak van school wisselen.

2.4 Cluster 1

Omschrijvingen cluster 1

In dit cluster zitten leerlingen met visuele beperkingen:

- blinden
- slechtienden
- combinatie met (zeer) moeilijk leren: meervoudig gehandicapt (MG)

Volgen van zorgleerlingen binnen het speciaal onderwijs en het speciaal basisonderwijs

Het is een klein cluster: 10 scholen (locaties) met ongeveer 750 leerlingen (500 SO, 250 VSO). Voor zover het gaat om leerlingen die niet tevens mentale beperkingen hebben, zijn de leerlingen in dit cluster in principe toetsbaar. Vanwege de visuele beperkingen kunnen de leerlingen echter alleen met zeer aangepaste instrumenten getoetst worden.

Toetsgebruik

Voor een deel gebruikt men aangepaste (auditieve of gebrailleerde) versies van Cito-toetsen, waaronder de eindtoets basisonderwijs. Zulke aanpassingen zijn maatwerk en een aantal elementen uit de, deels sterk visuele Cito-toetsen, kunnen niet omgezet worden. Daarom lijkt de validiteit bij deze aangepaste toetsen nog een probleem.

Volgens Cito (Visser, 2008) is in dit cluster behoefte aan (aangepaste) toetsen, die referentie met regulier onderwijs mogelijk maken; dit vooral met het oog op de normaalintelligente leerlingen. Deze moeten echter nog ontwikkeld worden. Daarbij moet het gaan om aanpassingen op maat, vanwege de verschillen tussen blinden en slechtzienden en binnen de groep slechtzienden. Het Cito heeft plannen voor het ontwikkelen van dergelijke toetsen, maar op korte termijn kan daarvan nog geen resultaat worden verwacht.

Draagvlak

(Er is binnen dit cluster niet nader naar draagvlak gevraagd.)

2.5 Cluster 2

Omschrijving cluster 2

In dit cluster zitten leerlingen met auditieve beperkingen:

- doven
- slechthorenden
- leerlingen met ernstige spraak- en taalmoeilijkheden (ESM)

Draagvlak en stand van zaken

Alle drie deze groepen omvatten voor een deel ook meervoudig gehandicapten (MG): combinatie met (Z)MLK of lichamelijke handicap.

Het cluster kent 67 scholen (locaties) met ongeveer 9000 leerlingen (7000 SO; 2000 VSO) (ongeveer 1000 doof, 2500 slechthorend; 5500 ESM)

De meeste van deze leerlingen (we schatten 90%) zijn in principe toetsbaar, maar dat geldt in zijn algemeenheid niet voor de meervoudig gehandicapten.

Toetsgebruik

Er worden in dit cluster vooral diagnostische toetsen gebruikt. Er worden tegenwoordig ook wel meer Cito-toetsen gebruikt, maar er wordt daarbij veelal geen standaard toetskalender gehanteerd.

Volgens Cito vind men de leerlijnen in de Cito-toetsen vaak nog te grofmazig: er is behoefte aan tussentoetsen om de ontwikkeling van leerlingen beter (met kleinere tussenstapjes) in kaart te brengen.

Vanuit de interviews kwam ook kritiek op bepaalde Cito-toetsen, bijvoorbeeld dat de Drie Minutentoets geen goed beeld geeft van technisch lezen, terwijl de 'oude' AVI dat wel deed.

Het Cito heeft het voornemen om ook voor deze doelgroep aangepaste toetsen te maken. De ontwikkeling hiervan moet nog gestart worden. Verwacht wordt dat kan worden aangesloten bij de aanpassingen die voor het SBO al gemaakt zijn (tussentoetsen).

Draagvlak

De relevantie van een cohortonderzoek onder de gehele doelgroep wordt door onze informanten betwijfeld. Vooral omdat er sprake is van zeer grote verschillen tussen de leerlingen qua gedrag, problematiek en intelligentie. Daardoor kan ook de instroom in het ene jaar enorm verschillen van het andere jaar. Het zal lastig worden om een goed beeld van de scholen te krijgen, ook omdat goede leerlingen vaak de school tussentijds verlaten.

Volgen van zorgleerlingen binnen het speciaal onderwijs en het speciaal basisonderwijs

Ook hier wordt opgemerkt dat directies vaak wel behoefte hebben aan informatie op school- en groepsniveau, maar dat leerkrachten met toetsen vooral de ontwikkeling van individuele leerlingen willen volgen.

2.6 Cluster 3

Omschrijving cluster 3

Dit is een zeer gemengd cluster, waarbinnen de volgende groepen leerlingen kunnen worden onderscheiden:

- zeer moeilijk lerenden (ZMLK; laag IQ)
- langdurend zieke kinderen (normaal intelligent)
- lichamenlijk gehandicapten (normaal intelligent)
- meervoudig gehandicapten (MG; vaak combinatie met laag IQ)

Het cluster omvat 183 scholen (lokaties) met ongeveer 27.500 leerlingen (15.000 SO; 12.500 vso)

Uit dit cluster zijn de langdurig zieke kinderen en de lichamenlijk gehandicapte kinderen in principe toetsbaar. Voor de ZML- en MG-kinderen zullen de toetsen van het cohortonderzoek te moeilijk zijn.

Toetsgebruik

Dit is sterk verschillend per schooltype. Alleen op scholen voor langdurig zieke kinderen en voor lichamenlijk gehandicapte kinderen kunnen, met aanpassingen, bestaande toetsen worden gebruikt.

En deze worden, volgens onze informant, ook daadwerkelijk gebruikt, volgens een eigen vastgestelde toetskalender.

Volgens Cito is ook in dit cluster weer behoefte aan tussentoetsen, om kleinere stappen in de ontwikkeling van de kinderen te kunnen volgen. Dit geldt vooral voor de ZML-kinderen en de MG-groep.

Draagvlak

Volgens de geïnterviewde schooldirecteur is er op directieniveau wel draagvlak, ook om tot vergelijking te kunnen komen met andere scholen voor deze doelgroep. Maar de teamleden vinden dat er nog geen geschikt toetsmateriaal is voor het cohortonderzoek.

Er wordt meer draagvlak verwacht als de meer fijnmazige toetsen van Cito zijn ontwikkeld.

2.7 Cluster 4

Omschrijving cluster 4

Ook dit cluster is weer zeer divers. Het omvat kinderen met psychiatrische problemen en/of ernstige gedragsproblemen; nader onderscheiden:

- zeer moeilijk opvoedbare kinderen (ZMOK)
- langdurig zieke kinderen (LZK)
- kinderen op Pedologische Instituten
- kinderen op Justitiescholen

Het cluster omvat 249 scholen (locaties) met ongeveer 29.000 leerlingen (12.000 SO; 17.000 VSO).

Uit dit cluster zijn de meeste kinderen in principe toetsbaar (uitgezonderd meervoudig gehandicapte leerlingen: combinatie met laag IQ).

Voor het cohortonderzoek is nog van belang dat op een aantal scholen in dit cluster de leerlingpopulatie sterk wisselt en de leerlingen gemiddeld maar kort op de school zitten.

Volgen van zorgleerlingen binnen het speciaal onderwijs en het speciaal basisonderwijs

Toetsgebruik

Op sommige scholen worden de toetsen uit het Cito-lvs systematisch afgenomen. Bij andere worden deze toetsen geschikt geacht voor leerlingen met een verwachte uitstroom naar vmbo-t of hoger. Voor leerlingen met perspectief op lwoo en Pro moeten de toetsen aangepast worden.

Volgens Cito zouden er voor sommige groepen leerlingen ook aangepaste toetscondities nodig zijn, met eenvoudiger lay-out, niet te lange teksten en concrete instructie. Verder zouden voor een deel van de leerlingen de voor SBO ontwikkelde tussentoetsen kunnen worden ingezet.

Draagvlak

Ook hier is er twijfel aan de geschiktheid van de huidige Cito-toetsen voor cohortonderzoek. Verder wordt er ook gewezen op de vele wisselingen van de schoolbevolking en de soms korte verblijfsduur: daardoor zal het moeilijk worden om een betrouwbaar algemeen beeld te krijgen van de school.

Ook worden de instrumenten van het Cito-lvs zonder aanpassingen niet geschikt geacht voor kinderen met een lage uitstroomverwachting.

2.8 Conclusies

Toetsgebruik en ontwikkelingen daarin

Wat betreft de toetsing van cognitieve vaardigheden zien we dat dat sterk wisselend is per schooltype en daarbinnen per doelgroep. Op alle schooltypen wordt regelmatig getoetst, maar de manier waarop en de gebruikte instrumenten lopen uiteen. Precieze cijfers over toetsgebruik ontbreken, in alle geraadpleegde bronnen is sprake van (ruwe) schattingen.

Gestandaardiseerde toetsen zoals die uit het Cito-lvs worden vooral gebruikt in SBO, cluster 1 (maar aangepast) en in cluster 4. Dit gebruik lijkt echter wat anders dan in het regulier basisonderwijs, waar een vaste toetskalender wordt gevolgd en bijna alle

Draagvlak en stand van zaken

leerlingen uit een groep, volgens die kalender, dezelfde toets afleggen. In het SBO en SO wordt veel meer individueel getoetst, aangepast aan het niveau van de leerlingen. Toetsen om de vorderingen van de gehele groep in beeld te brengen of om de opbrengst van de school als geheel te kunnen monitoren is veel minder gebruikelijk dan in het regulier basisonderwijs.

Over de hele linie is er behoefte aan aangepaste toetsen, met de mogelijkheid van volgen van kleinere stapjes in de ontwikkeling van leerlingen (tussentoetsen). Voor sommige groepen leerlingen zijn aanpassingen nodig die voorlopig nog niet gerealiseerd zullen zijn. Dat geldt voor blinde en slechtziende kinderen, ZML-kinderen en meervoudig gehandicapten. Voor andere groepen lijken de tussentoetsen die het Cito heeft ontwikkeld voor het SBO goed bruikbaar, al zal met name in cluster 2 en 4 nog moeten worden nagegaan bij hoeveel en welke leerlingen deze kunnen worden ingezet. Voor cluster 4 is aandacht voor de afnamecondities van belang.

Volgens de meeste informanten is er sprake van een toenemende belangstelling voor een positiever wordende attitude jegens meten van opbrengsten van het onderwijs. Men voelt maatschappelijke druk; ouders vragen om resultaten; de kritische inspectierapporten over een te weinig evaluatiegerichte cultuur in SBO en (V)SO hebben ook hun werk gedaan. Het woord ‘cultuuromslag’ valt in de interviews meerdere malen.

We hebben in de interviews ook gevraagd hoe de niet-cognitieve ontwikkeling van leerlingen gevolgd wordt. Dat blijkt over alle schooltypen zeer divers; er is beslist geen sprake van één, min of meer gestandaardiseerde vorm waarin dat gebeurt.

Draagvlak

Vanwege de gevoelde maatschappelijke druk is er binnen SBO en (V)SO sprake van een grotere interesse in toetsen om leeropbrengsten vast te stellen, op individueel niveau en op groepsniveau. Tegelijkertijd bestaat nog dezelfde huiver als ten tijde van PRIMA om mee te doen aan onderzoek waarin sprake zou kunnen zijn van vergelijking tussen scholen en waarin gebruik wordt gemaakt van toetsen die voor het

Volgen van zorgleerlingen binnen het speciaal onderwijs en het speciaal basisonderwijs

regulier basisonderwijs zijn ontwikkeld. Verschillende informanten geven aan dat Cito-lvs toetsen, *hoewel die nu al in een toenemend deel van de scholen gebruikt worden*, toch eerst aangepast zouden moeten worden om ze geschikt te maken voor onderzoek zoals COOL⁵⁻¹⁸. En de verwachting is dat zulke aanpassingen, waar Cito mee begonnen is, nog wel de nodige tijd zullen vergen.

Dit geeft aan dat er wat betreft draagvlak voor een eventueel cohortonderzoek in SBO en (V)SO nog de nodige problemen te verwachten zijn. Er zal veel uitleg nodig zijn over doel en opzet en er zal zorgvuldig met de scholen besproken moeten worden welke onderzoeksinstrumenten (al) kunnen/zullen worden ingezet, bij wie, waarvoor, en welke voorzieningen worden getroffen om rekening te houden met (de verschillen in) het niveau, de beperkingen van de leerlingen en het verschijnsel van tussentijdse in- en uitstroom.

Het beeld bestaat dat cohortonderzoek er op gericht is uitspraken te doen over schoolkwaliteit en scholen onderling te vergelijken. Voor de evaluatie van Passend Onderwijs is dat echter niet het eerste doel: het gaat er om de *ontwikkeling van zorgleerlingen* te kunnen volgen, op zoveel mogelijk gelijke wijze als in het basisonderwijs. Dit moet aan scholen duidelijk worden gemaakt; benadrukt moet worden dat het onderzoek niet bedoeld is om scholen 'af te rekenen' op de bij hun leerlingen behaalde resultaten.

Welke leerlingen zijn toetsbaar?

Op grond van de informatie uit de interviews en de studie van het Cito concluderen we op dit punt het volgende.

- *Speciaal basisonderwijs*

Binnen het SBO zijn in principe alle leerlingen toetsbaar. In de praktijk wordt op veel scholen ook al gebruik gemaakt van een aantal toetsen uit het Cito-lvs. Wel gaat dit vaak niet volgens een vaststaande toetskalender.

De belangrijkste behoefte in het veld zijn aanpassingen die het mogelijk maken om ook kleinere tussenstappen in de ontwikkelingen van leerlingen te kunnen volgen. Het

Cito heeft voor het SBO dergelijke toetsen al ontwikkeld; die worden momenteel beproefd (zie Visser, 2008).

- *Cluster 1*

Naar ons oordeel zijn de vereiste aanpassing van de toetsen voor deze doelgroep zodanig complex, dat op korte termijn geen vergelijking met de reguliere instrumenten van het cohortonderzoek mogelijk is. We laten dit cluster daarom verder buiten beschouwing.

- *Cluster 2*

Hier zijn in principe toetsafnames mogelijk voor de leerlingen met Ernstige Spraakmoeilijkheden (ESM) en mogelijk ook voor de groep Slechthorend/Doof. Voor leerlingen met een meervoudige handicap is toetsing niet goed mogelijk.

Er is ook hier behoefte aan de mogelijkheid om kleinere stappen in de ontwikkeling van leerlingen te kunnen monitoren (tussentoetsen).

- *Cluster 3*

In dit cluster achten we de ZMLK-leerlingen en de meervoudige gehandicapten niet toetsbaar op de manier zoals dat in cohortonderzoek gebeurt. De doelgroep binnen dit cluster wordt daarmee ingeperkt tot de lichamelijke gehandicapten en de langdurig zieken zonder meervoudige handicap. Bij deze leerlingen zijn in principe toetsafnames mogelijk.

Vanuit het veld is ook hier de behoefte uitgesproken aan tussentoetsen (kleinere stappen monitoren).

- *Cluster 4*

Hier zijn in principe alle leerlingen toetsbaar, tenzij er sprake is van een meervoudige handicap (combinatie met laag IQ).

Volgen van zorgleerlingen binnen het speciaal onderwijs en het speciaal basisonderwijs

Aftappen van toetsresultaten

Of in het SO en SBO toetsresultaten aftapbaar zijn uit schooladministraties, zoals op dit moment gebeurt bij een groot deel van de basisscholen in COOL⁵⁻¹⁸, kan uit de beschikbare informatie nog niet goed afgeleid worden. Afgaande op de ervaringen in PRIMA, moet er rekening mee worden gehouden dat in het SO en SBO nog relatief vaak gebruik moet worden gemaakt van andere, meer bewerkelijke vormen van data-verzameling.

3 Schets van de opzet van cohortonderzoek in het speciaal (basis)onderwijs

In dit hoofdstuk schetsen we een globale opzet van cohortonderzoek in SO en SBO, uitgaande van de wens om ook in SO en SBO de ontwikkeling van zorgleerlingen te volgen zoals in het basisonderwijs gebeurt via COOL⁵⁻¹⁸. Het betreft nog geen uitgewerkt onderzoeksvoorstel; dat was immers niet de opdracht van de studie. Wel gaan we in op enkele keuzes ten aanzien van doelgroep, steekproef en instrumenten. Ook gaan we in op de vraag van OCW en ECPO of het mogelijk is een pilot te starten die een rol kan spelen in het evaluatieprogramma van de ECPO. Hierbij betrekken we de acties die naar onze opvatting nodig zijn om te zorgen voor voldoende draagvlak in SO en SBO.

3.1 Doelgroep

In het COOL⁵⁻¹⁸ cohortonderzoek worden leerlingen betrokken uit de groepen 2, 5 en 8 van het regulier basisonderwijs en uit het derde leerjaar van het voortgezet onderwijs. Omdat een dergelijke groepsindeling in het speciaal (basis)onderwijs vaak niet te maken is zullen de te onderzoeken leerlingen ingedeeld moeten worden naar leeftijd. Dit kan op dezelfde wijze als destijds in PRIMA.

Het zou dan moeten gaan om leerlingen van (ongeveer) 9 jaar, 12 jaar en 15 jaar, die respectievelijk vergelijkbaar zijn met groep 5 en groep 8 in het basisonderwijs en met leerjaar 3 in het voortgezet onderwijs. We stellen voor om in SO en SBO de leerlingen in de leeftijd van groep 2 niet in het onderzoek te betrekken, omdat deze leeftijdsgroep (5/6 jaar) in het speciaal (basis)onderwijs te weinig vertegenwoordigd is en er voor deze leeftijdsgroep nog geen tussentoetsen beschikbaar zijn.

Volgen van zorgleerlingen binnen het speciaal onderwijs en het speciaal basisonderwijs

De afgrenzing van de doelgroep (in principe toetsbare leerlingen) is in het vorige hoofdstuk al weergegeven:

- speciaal basisonderwijs: in principe alle leerlingen
- cluster 1: niet
- cluster 2: geen meervoudig gehandicapte leerlingen; rest wel ($\pm 90\%$)
- cluster 3: geen meervoudig gehandicapte leerlingen en ZMLK; rest wel ($\pm 70\%$)
- cluster 4: geen meervoudig gehandicapte leerlingen; rest wel (meer dan 90%)

3.2 Instrumenten

In het COOL⁵⁻¹⁸ cohortonderzoek in het regulier basisonderwijs worden een aantal toetsen uit het Cito-lvs gebruikt, aangevuld met een aantal andere instrumenten.

Voor het cohortonderzoek in het speciaal (basis)onderwijs gaat het om dezelfde domeinen als in het regulier basisonderwijs:

- Rekenen/wiskunde
- Technisch lezen (Drie Minuten toets; de AVI-score wordt via het leerlingprofiel opgevraagd)
- Begrijpend Lezen
- Woordenschat

Technisch Lezen is mogelijk in cluster 2 slechts beperkt afneembaar.

Er zal zoveel mogelijk gebruik gemaakt gaan worden van de nieuwe ‘verfijndere’ toetsen, die Cito al ontwikkeld heeft voor het SBO en nu in een pilot gaat uittesten. Deze hebben het globale bereik van groep 3 tot en met groep 5. Voor leerlingen die meer leervorderingen hebben kunnen de ‘standaard’ lvs-toetsen van Cito gebruikt worden. Het niveau van de toetsing kan, per leerling, door de school bepaald worden, zoals dat ook in PRIMA gebruikelijk was.

Voor het domein Woordenschat zijn door Cito nog geen aangepaste toetsen gemaakt. In PRIMA werd dit domein niet getoetst. Dat maakt het onzeker of toetsing van

Schets van de opzet van cohortonderzoek in het speciaal (basis)onderwijs

woordenschat in SO en SBO haalbaar zal zijn. We stellen echter vooralsnog toch voor dit domein op te nemen, omdat het om een voor schoolsucces van S(B)O-leerlingen belangrijke vaardigheid gaat. In de pilot zal moeten worden nagegaan of deze wens realiseerbaar is.

Voor het VSO kan gebruik worden gemaakt van hetzij de toetsen van het Cito-Ivs voor de hogere leeftijdsgroepen in het basisonderwijs (groep 6, 7, 8), hetzij de toetsen die in het voortgezet onderwijs deel van COOL⁵⁻¹⁸ worden gebruikt (toetsen uit het Volg- en Advies Systeem van het Cito), afhankelijk van de mogelijkheden van de leerling.

De andere instrumenten uit COOL⁵⁻¹⁸, die in het cohortonderzoek voor het speciaal (basis)onderwijs ook kunnen worden ingezet zijn:

- Leerlingprofiel (korte vragenlijst waarin de leerkracht per leerling enkele gegevens verstrekt over bijvoorbeeld gedrag, werkhouding, sociale positie in de klas, relatie leerkracht-leerling)
- Zorgprofiel (korte vragenlijst waarin de leerkracht per leerling aangeeft wat voor problemen of beperkingen de leerling heeft, al dan niet via een officiële diagnose vastgesteld. Voor het S(B)O zal een iets aangepaste versie van de basisschoollijst moeten worden gemaakt).
- In het basisonderwijs wordt in groep 5 een cognitieve vaardigheden test afgenomen. Voor het S(B)O is dat niet nodig, volstaan kan worden met het opvragen van de IQ-score die in het speciaal (basis)onderwijs voor elke leerling bekend is.
- Leerlingvragenlijst, waarin motivatie, welbevinden en dergelijke aan bod komen. In het basisonderwijs wordt deze vragenlijst afgenomen in de groepen 5 en 8 en in het voortgezet onderwijs in leerjaar 3; afname in de overeenkomstige leeftijdsgroepen in het S(B)O achten we in principe mogelijk.
- Oudervragenlijst: achtergrond- en gezinskenmerken
Deze is voor het S(B)O extra noodzakelijk, omdat hierin onder meer wordt gevraagd naar het opleidingsniveau van de ouders en de geboortelanden van ouders

Volgen van zorgleerlingen binnen het speciaal onderwijs en het speciaal basisonderwijs

en grootouders. Deze gegevens zijn in de leerlingenadministraties van het S(B)O vaak niet aanwezig.

– Vragenlijst burgerschapscompetenties

Deze wordt in COOL⁵⁻¹⁸ afgenomen bij leerlingen in groep 8 van het basisonderwijs en leerjaar 3 van het voortgezet onderwijs. De vragenlijst kan in principe worden afgenomen bij leerlingen in het voortgezet speciaal onderwijs, aan het eind van het speciaal basisonderwijs en deels aan het eind van het speciaal onderwijs, met uitzondering van leerlingen die op deze momenten nog niet verder zijn gekomen dan het niveau van groep 6.

3.3 Steekproef

In de onderstaande tabel geven we het steekproefontwerp. In het eerste deel hebben we een aantal recente gegevens over de aantallen scholen voor speciaal (basis)onderwijs en het gemiddeld aantal leerlingen op die scholen neergezet (bron: Cfi, febr 2009; onze bewerking). Het cluster 3 hebben we daarbij ingeperkt tot alleen de scholen voor lichamelijk gehandicapten en langdurig zieken.

In het tweede deel van de tabel geven we aan welke steekproef we wenselijk achten: in totaal 100 scholen, afkomstig uit het speciaal basisonderwijs (40 scholen) en uit het speciaal onderwijs (60 scholen). Bij deze laatste groep maken we nader onderscheid naar de clusters én naar combinaties van SO en VSO. Voor SBAO en cluster 4 gaat het, net als bij de steekproef van COOL⁵⁻¹⁸ in het basisonderwijs, om ongeveer 10% van het totaal aantal scholen. Bij de kleinere clusters 2 en (ingeperkt) 3 ligt dit percentage hoger. Met deze aantallen scholen kan met voldoende onderscheidingsvermogen een representatief beeld van het speciaal (basis)onderwijs worden verkregen.

In het derde deel van de tabel volgt een schatting van het aantal leerlingen in de steekproef dat daadwerkelijk mee zal gaan doen met het cohortonderzoek. Dat betreft

Schets van de opzet van cohortonderzoek in het speciaal (basis)onderwijs

allereerst het totaal aantal leerlingen op de steekproef scholen (aantal scholen maal gemiddeld leerlingaantal). Van die leerlingen zal, gezien hun leeftijd, ongeveer de helft meedoen. En er zal een deel van de leerlingen niet meedoen vanwege meervoudige handicaps e.d.. In cluster 2 schatten we dat 9 op de 10 leerlingen mee kunnen doen; in het beperkte cluster 3 schatten we dat 7 op de 10 leerlingen mee kunnen doen. De kolom 'omvang lln. steekproef' geeft de uiteindelijke schattingen van de aantallen deelnemende leerlingen.

Tabel 1 Steekproefontwerp

aantal vestigingen (gem. lln.aantal)	Totaal	so + vso	alleen so	alleen vso	
Sbao	350 (126)	-	-	-	
cluster 2	67 (136)	7 (221)	46 (127)	14 (122)	
<i>ingeperkt</i> cluster 3	49 (165)	28 (214)	19 (88)	2 (202)	
cluster 4	249 (115)	59 (205)	84 (86)	106 (89)	
Steekproef	scholen	so + vso	alleen so	alleen vso	
Sbao	40	-	-	-	
cluster 2	20	7	10	3	
cluster 3	15	10	5	0	
cluster 4	25	10	7	8	
Totaal	100				
	leerlingen op steekproef scholen	aandeel deelname	leeftijd: ± de helft	Omvang lln.steekproef	landelijke populatie
Sbao	5040	1.0	0.5	2520	44055
cluster 2	2720	0.9	0.5	1224	9088
<i>beperkt</i> cluster 3	2475	0.7	0.5	866	8061
cluster 4	2875	1.0	0.5	1150	28708
Totaal	13110			5760	

3.4 Werving scholen en verwerven draagvlak

Zoals eerder al is benadrukt, zal er de nodige moeite moeten worden gedaan om draagvlak voor het onderzoek te verwerven in het gehele veld van het speciaal (basis)onderwijs: bij koepels en besturen, bij scholen én bij de teamleden op de scholen. Het is van belang duidelijk te maken wat het doel van het onderzoek is, waarom het van belang is en vooral ook wat het belang voor de scholen én hun zorgleerlingen zelf kan zijn. Het gaat dan om het helder naar voren brengen wat het belang van de evaluatie van 'Passend Onderwijs' is.

Daarnaast zal, ook naar teamleden toe, veel aandacht besteed moeten worden aan het laten zien om welke toetsen het gaat en aan de mogelijkheden om voor elke leerling de juiste toets te vinden. De ontwikkeling van aangepaste toetsen door Cito zal daarbij natuurlijk van groot belang zijn.

Het is duidelijk dat een 'gewone' werving van scholen via een brief, waarin ze om medewerking wordt gevraagd, hier onvoldoende is. Er zullen, liefst regionaal met meerdere scholen tegelijk, bijeenkomsten moeten komen, waarbij de doelen van het onderzoek uiteen worden gezet, de toetsen worden toegelicht en gedemonstreerd, en waarin wordt aangegeven hoe "de juiste toets bij de juiste leerling" kan worden afgenomen. Op zulke bijeenkomsten zullen, naast besturen, vooral leerkrachten van de scholen zelf moeten worden uitgenodigd.

3.5 Uitvoering

Vergeleken met het COOL-cohortonderzoek in het regulier basisonderwijs zullen de te verrichten inspanningen (en dus de kosten) per school in het speciaal (basis)onderwijs een stuk hoger zijn. Er zijn veel contacten met school nodig om:

- ze mee te laten doen
- te bepalen welke leerlingen mee gaan doen (type problematiek, leeftijd)

Schets van de opzet van cohortonderzoek in het speciaal (basis)onderwijs

- te bepalen welke toetsen leerlingen gaan doen (naar hun eigen niveau; taal- en rekenniveau soms wisselend)
- voldoende respons te krijgen op oudervragenlijsten (hier de enige bron van achtergrondgegevens)
- voldoende maatwerk te realiseren.

Verder zal er relatief veel handmatige dataverwerking nodig zijn, omdat er weinig gegevens digitaal beschikbaar zijn en zullen er grotere kosten gemoeid zijn met toetsafnames (minder toetsen al op de school aanwezig).

In een indicatieve begroting voor het Ministerie van OCW hebben we de kosten per school voor de dataverzameling, dataverwerking en terugrapportage naar de school geschat op €3500 per school.

3.6 Volgen van ontwikkelingen door de tijd

Het hoofddoel van het cohortonderzoek in het speciaal (basis)onderwijs is het kunnen blijven volgen van zorgleerlingen in het speciaal (basis)onderwijs, in combinatie met het vergelijken met en volgen van zorgleerlingen in het regulier basisonderwijs binnen het COOL⁵⁻¹⁸ cohortonderzoek. Dit moet het mogelijk maken om na te gaan of er effecten zijn van Passend Onderwijs op het niveau van leerlingen wat betreft onderwijspositie, schoolloopbaan, welbevinden, sociaal functioneren en of er op dit punt verschillen zijn tussen zorgleerlingen in regulier onderwijs, in speciaal onderwijs en in tussenvormen. Daarvoor moeten zowel zorgleerlingen in regulier onderwijs als in speciale scholen worden gevolgd.

In de in dit onderzoek gehouden interviews wordt gewezen op de soms korte verblijfsduur van leerlingen op de school. Ook uit PRIMA weten we dat er in het speciaal basisonderwijs beduidend meer schoolwisselingen voorkomen dan in het regulier basisonderwijs. Om zorgleerlingen te kunnen volgen is het dus noodzakelijk om ze ook bij schoolwisseling in beeld te blijven houden.

Volgen van zorgleerlingen binnen het speciaal onderwijs en het speciaal basisonderwijs

In de (nabije) toekomst zullen ook leerlingen die van school wisselen gevolgd kunnen blijven worden via het onderwijsnummerbestand BRON. In COOL⁵⁻¹⁸ geldt dat voor leerlingen in het regulier basisonderwijs die de school tussentijds verlaten. Zij worden via het onderwijsnummer opgespoord op hun nieuwe school (dat kan ook een school voor speciaal (basis)onderwijs zijn) en op die nieuwe school worden weer toetsgegevens opgevraagd en wordt het leerlingprofiel afgenomen. Voor leerlingen van SO- en SBO-scholen kan dezelfde procedure worden gevolgd.

Volgens de laatste informatie (Ministerie OCW, 2009) zal BRON in schooljaar 2010/2011 ingevoerd zijn in het gehele speciaal (basis)onderwijs.

3.7 Een pilot ‘COOL-speciaal’

De eerstvolgende meting van COOL⁵⁻¹⁸ vindt plaats in het schooljaar 2010-2011. In principe is dan ook een meting in het speciaal (basis)onderwijs mogelijk. Het is echter gewenst om vooraf nog een aantal elementen te beproeven, om er voor te zorgen dat er bij een officiële meetronde goede beslissingen kunnen worden genomen en het veldwerk zo goed mogelijk kan worden georganiseerd.

We stellen daarom voor om in het schooljaar 2009-2010 proefmetingen te houden op een aantal scholen voor speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs in enkele van de ‘koploper’ regio’s Passend Onderwijs. Dat dient een dubbel doel:

- de haalbaarheid/praktische uitvoerbaarheid van metingen in verschillende soorten speciaal (basis)onderwijs kan nader worden onderzocht
- voor de ECPO komen eerste gegevens beschikbaar over de prestaties van zorgleerlingen in het S(B)O in verschillende regio’s

Over het aantal scholen dat aan een dergelijke pilot zal moeten/kunnen deelnemen moet nader worden overlegd. Te denken valt aan een selectie van drie tot vijf regio’s Passend Onderwijs en daarbinnen per regio vijf scholen: twee SBO-scholen, een cluster 2-school, een cluster 3-school en een cluster 4-school. De regio’s moeten bij voorkeur zo gespreid zijn dat ook scholen kunnen worden opgenomen met een et-

Schets van de opzet van cohortonderzoek in het speciaal (basis)onderwijs

nisch diverse leerlingenbevolking. Een optie is om aan te sluiten bij de regio's die worden geselecteerd in het onderzoek voor de BOPO-programmalijn Passend Onderwijs.

In de pilot moet worden nagegaan:

- welke stappen nodig zijn om de scholen te werven en voldoende draagvlak te krijgen voor deelname (zoals inschakelen van lokale coördinatoren, evt. inspectie; voorlichting aan de school)
- bij hoeveel en welke leerlingen de tussentoetsen van het Cito afneembaar zijn en welke leerlingen (ook) de gewone toetsen vanaf groep 6 aankunnen; voor de onderscheiden domeinen
- bij welke leerlingen aanpassingen nodig zijn in afnamecondities en instructie
- wat de kwaliteit is van de data die met de oudervragenlijst kunnen worden verkregen
- welke organisatie in de school nodig is om de toetsafnames goed te laten verlopen
- of er mogelijkheden zijn voor data-export procedures (digitaal aftappen van gegevens uit leerlingadministraties) en zo niet, welke alternatieven dan het meest werkbaar zijn
- of de leeftijdsindeling zoals destijds toegepast in PRIMA voor het speciaal basisonderwijs ook in het speciaal onderwijs een werkbare indeling is
- op welke wijze een terugrapportage voor de scholen kan worden ingericht.

Bij opzet en uitvoering van een dergelijke pilot is medewerking van/ samenwerking met het Cito noodzakelijk. Enerzijds om te zorgen voor afstemming wat betreft keuze van scholen (het Cito gaat immers zelf ook pilots uitvoeren), anderzijds om de expertise van Cito te benutten bij het inrichten van de toetsafnames.

Lijst van geraadpleegde personen

Mevr. Visser (Cito)
Dhr. Van de Pol (Onderwijsinspectie)
Dhr. Kuijs (WEC-raad)
Mevr. Pieters (SBO werkverband)
Dhr. Hamelink (SBO Arcadia)
Mevr. Wijngaarden (SBO Beatrix De Burcht)
Mevr. Poortman (Linie College, cluster 3)
Mevr. Hiensch (De Kring, cluster 2)
Mevr. Van Vierken (Altra College, cluster 4)

Literatuur

Driessen, G., Langen, A. van & Oudenhoven, O. (1994) De toetsen voor het cohort Primair Onderwijs. Verantwoording. Nijmegen: ITS

ECPO (2008) Werkplan ECPO 2008 - 2012

Ministerie van OCW (2009). Voortgang invoering persoonsgebonden nummer in het primair onderwijs (brief aan Tweede Kamer, 16 februari 2009).

Roeleveld, J. & Meijden, A. van der (2004) Speciaal basisonderwijs: veldwerkverslag, leerlinggegevens en oudervragenlijst. Basisrapportage PRIMA-cohortonderzoek. Vijfde meting 2002 – 2003. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut

Visser, J. (2008) Rapportage oriëntatiefase LOVS Speciaal (basis)onderwijs. Arnhem: Cito

Recent uitgegeven SCO rapporten

- 818 Vergeer, M.M. m.m.v. Felix, Ch., Derriks, M., Ledoux, G.
Scholen ondersteunen bij omgaan met verschillen
- 817 Veen, A., Daalen, M. van
Doorgaande lijn voor- en vroegschoolse educatie
- 815 Roeleveld, J., Veen, I. van der, Ledoux, G.
Verkenning leerwinst als indicator voor onderwijskwaliteit
- 814 Boogaard, M., Derriks, M.
Waarden en normen in interculturele context
- 813 Schooten, E. van, Slegers, P.
Onderzoek naar de effectiviteit van VVE- en peuterspeelzalen in Oosterhout en Den Bosch
- 812 Ledoux, G., Blok, H., Boogaard, M., m.m.v. Krüger, M.
Opbrengstgericht werken over de waarde van meetgestuurd onderwijs
- 810 Derriks, M., Kat, E. de
Maatjesaanpak in een Jenaplanschool
- 809 Jong, U. de, Ledoux, G., Emmelot, Y., Roeleveld, J.
Opleiden in de school
- 808 Daalen, M. van, Vrieze, G., Karsten, S., Kessel, N. van
Onbevoegd lesgeven: een noodoplossing.
- 807 Emmelot, Y., Ledoux, G., Veen, I. van der. m.m.v. Breetvelt, I.
Innovatiemonitor Primair Onderwijs
- 805 Fukkink, R.
Evaluatie van het SHare In Trust-project.
- 804 Peetsma, T., Veen, I. van der
Een tweede onderzoek naar de beïnvloeding van motivatie bij vmbo-leerlingen.
- 803 Veen, A., Roeleveld, J., Daalen, M. van
Implementatie en effecten van Voor- en Vroegschoolse Educatie in Rotterdam. Samenvatting.

Deze rapporten zijn te bestellen via:

<http://www.sco-kohnstaminstituut.uva.nl/webwinkel/bestellen.htm>